

UDK: 621.311 (497.1) “ 194/195 ”
DOI: 10.51237/issn.2744-1172.2024.53.339
Primljen: 8.09.2024
Prihvaćen: 17.10.2024
Izvorni naučni rad

Dženita Sarač Rujanac

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
Sarajevo, Bosna i Hercegovina
dzenita.sarac-rujanac@iis.unsa.ba

Elektrifikacija kao preduvjet *opšteg blagostanja naroda i zemlje*. Prvi planovi elektrifikacije DFJ / FNRJ

Sažetak: Nakon završetka Drugog svjetskog rata jugoslavensko rukovodstvo, u uslovima stroge centralizacije i revolucionarnog etatizma, insistiralo je na ubrzanoj industrijalizaciji i elektrifikaciji kao ključnoj strategiji razvoja države i napretka društva. Pri tome, proizvodnja električne energije bila je vrlo značajna kao privredna grana za čiji razvoj su postojale velike, prirodne predispozicije, značajan hidropotencijal i zavidne zalihe uglja. Istovremeno, električna energija bila je neophodna za snažni industrijski razvoj, kao *spiritus movens* i “najmoćnija poluga u industrijalizaciji privrede”. Široka elektrifikacija koja je trebala dovesti struju u svako domaćinstvo i gazdinstvo predstavljena je kao preduslov korjenite promjene načina života stanovnika i njihove svakodnevice, kao garant skorašnje eliminacije ekonomske i kulturne zaostalost. Tumačena je kao općenarodna potreba, pri čemu se u dnevnoj štampi učestalo pisalo o brojnim prednostima koje električna energija donosi. Posebno se ukazivalo na iskustvo elektrifikacije Sovjetskog Saveza koji je u tome, kao i u svemu drugom u tim poratnim godinama, bio uzor. U radu se osvrćemo na pitanje obnove, one tokom posljednjih ratnih godina, ali i one primarne poslijeratne obnove Jugoslavije koje je podrazumijevala obnovu i sanaciju važnih privrednih objekata, posebno centrala za proizvodnju električne energije. Fokusirali smo se na prvobitne planove elektrifikacije koji su

projicirali obnovu postojećih proizvodnih kapaciteta, dogradnju započetih objekata kao i izgradnju velikih centrala (termo i hidro postrojenja) koje su trebale biti ključni proizvođači neophodne pogonske snage za ubrzani privredni razvoj. Ovi nacrti, referati i planovi bili su izrađeni po nalogu Ministarstva industrije DFJ, tj. FNRJ. Sačinjeni su u vrijeme intenzivne centralizacije i izgradnje glomaznog administrativnog aparata što nije provedeno bez određenog otpora i kritike. Posebnu pažnju posvetili smo *Planu elektrifikacije* inž. Jerka Jerića početkom 1946. godine kojim je planiran razvoj od 1946. do 1954. godine i izgradnja deset hidroelektrana (Dravograd, Mariborski otok, Bogatići, Vinodol, Vlasina – Vrla, Vrulja – Cetina, Jajce – Pliva, Bisko – Cetina, Rama – Neretva i Perućac na Drini) i sedam termoelektrana (Velenje, Rajhenburg, Doboj, Kakanj, Kostolac, Soko i Vreoci). Ovaj Jerićev plan, oštro je kritiziran i nije prihvaćen, ali je poslužio kao opravdana osnova općem planu elektrifikacije iz 1947. godine koji je postao dio prvog petogodišnjeg *Plana razvoja narodne privrede FNRJ*.

Ključne riječi: Jugoslavija, obnova i izgradnja, električna energija, elektrifikacija, planovi.

Abstract: After the end of the Second World War, the Yugoslav leadership, under conditions of strict centralization and revolutionary statism, insisted on accelerated industrialization and electrification as a key strategy for the development of the state and the progress of society. At the same time, the production of electricity was very important as an economic branch for the development of which there were great, natural predispositions, significant hydro potential and enviable coal reserves. At the same time, electricity was necessary for strong industrial development, as *spiritus movens* and “the most powerful lever in the industrialization of the economy”. Wide electrification, which was supposed to bring electricity to every household and farm, was presented as a prerequisite for a radical change in the way of life of the inhabitants and their everyday life, as a guarantee of the imminent elimination of economic and cultural decadence. It was interpreted as a universal need, while the daily press often wrote about the numerous advantages that electricity brings. Special attention was paid to the experience of the electrification of the Soviet Union, which was a role model in this, as in everything else

in those post-war years. In this paper, we look at the issue of reconstruction during the last war years and the primary post-war reconstruction of Yugoslavia, which included the rebuilding and rehabilitation of important economic facilities, especially the power plants. We focused on the original electrification plans, which projected the renewal of existing production capacities, the extension of the started facilities as well as the construction of large thermal power and hydropower plants which were supposed to be the key producers of the necessary driving power for accelerated economic development. These drafts, reports and plans were created by order of the Ministry of Industry of the Democratic Federative Yugoslavia, i.e. Federative People's Republic of Yugoslavia (FNRJ). They were created at a time of intense centralization and the construction of a cumbersome administrative apparatus, which was not carried out without resistance and criticism. We paid special attention to the Electrification Plan of Eng. Jerko Jerić at the beginning of 1946, who planned the development from 1946 to 1954 and the construction of ten hydropower plants (Dravograd, Mariborski otok, Bogatići, Vinodol, Vlasina-Vrla, Vrulja-Cetina, Jajce-Pliva, Bisko-Cetina, Rama-Neretva and Perućac na Drini) and seven thermal power plants (Velenje, Rajhenburg, Doboj, Kakanj, Kostolac, Soko and Vreoci). This Jerić's plan was severely criticized and was not accepted, but it served as a justified basis for the general electrification plan from 1947, which became part of the first five-year National Economic Development Plan of the FNRJ.

Key words: Yugoslavia, renovation and construction, electric power, electrification, plans

O elektrifikaciji u postratnoj, *novoj* Jugoslaviji

Rukovodstvo Demokratske Federativne Jugoslavije (DFJ), tj. Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ), u uslovima stroge centralizacije i *revolucionarnog etatizma*, insistiralo je na ubrzanoj industrijalizaciji i elektrifikaciji kao ključnoj strategiji i preduslovu razvoja države i društva. Njihova povezanost i uslovljenost činila je da se o njima nerijetko govorilo kao o jednom procesu.

“Elektrifikacija i industrijalizacija zemlje moraju ići uporedo. Prva je nemoguća, shvaćena u pravom smislu te riječi, bez ove druge. Obe, po mome naziranju, predstavljaju u savremenom ekonomskom životu jedan te isti problem, posmatran sa dvije strane” pisao je inž. Jerko Jerić početkom 1946. godine.

Proizvodnja električne energije bila je vrlo značajna, i kao privredna grana za čiji razvoj su postojale prirodne predispozicije, ali i kao *spiritus movens*, kao najmoćnija poluga u industrijalizaciji privrede koja je trebala biti ključni pokretač društva i preduslov jačanja federativne države. Istovremeno, *elektrifikacija široke potrošnje*, dostupnost električne energije svim urbanim i ruralnim sredinama u Jugoslaviji isticana je kao preduslov porasta kvalitete života građana.

Ovo pitanje kao vrlo važno prepoznato je još u toku rata i periodu postepenog formiranja tzv. “državnih i društvenih organa ranog socijalizma u Jugoslaviji”, organa vlasti koji se formiraju od jeseni 1944. godine (ministarstva, državna uprava i pravosuđe). Pitanjem elektrifikacije i njenih preduslova u to vrijeme bavilo se državno Povjereništvo za trgovinu i industriju, tačnije Odjeljenje za industriju i zanatstvo, njegov Odsjek za tešku industriju. Istovremeno, elektrifikacija je bila predmet interesiranja i Sekcije za prikupljanje elektromaterijala pri Povjereništvu građevina, Državne uprave narodnih dobara, a posebno Povjereništva za ekonomsku obnovu pri Nacionalnom komitetu oslobođenja Jugoslavije (NKOJ, najviši izvršni i naredbodavni organ formiran koncem decembra 1943). Ovo povjereništvo formirano je kao poseban resor s ciljem koncipiranja privredne obnove i razvojnih projekcija koje su se trebale realizirati nakon oslobođenja zemlje i završetka ratnih dejstava. Pri tome se prevashodno računalo na uspostavljanje funkcionalnog jedinstvenog jugoslavenskog privrednog područja s jedinstvenim monetarnim sistemom i dobrom saobraćajnom povezanošću. Brza ekonomska konsolidacija smatrana je preduslovom stabilizacije političkih prilika, tj. snažna privreda isticana je kao ključni oslonac jake države. Povjerenstvo

je kao “opštezemaljsko tijelo” u martu 1944. godine izradilo uputstva i prve smjernice za privrednu obnovu zemlje koja je podrazumijevala dvije faze. Prva, nužna obnova zahtijevala je minimalne intervencije i to u domenu onoga što je bilo neposredno potrebno vojsci i postradalom stanovništvu. Druga faza obnove trebala je slijediti nakon uspostavljanja mira i nezavisnosti i biti sveobuhvatna, sistematična i planirana. Povjereništvo je u ovim prvobitnim projekcijama promatralo privredu, posebno industriju, kao sektor pod punom i neposrednom kontrolom *narodne vlasti* prikupljalo je osnovne podatke o industrijskim postrojenjima. Ti podaci bili su neophodni za realizaciju, planirane druge faze, one mirnodopske obnove, čiji je fokus bio na industriji, rudarstvu, saobraćaju i poljoprivredi. Industrija je smatrana pokretačkom snagom privrednog napretka, jačanja državnog sektora u privredi, a kako se isticalo, time i jačanju odbrambene sposobnosti zemlje i njene privredne nezavisnosti. Takva pozicija industrije kao dominantne privredne grane i značaj industrijalizacije u sveukupnom razvoju proizlazila je iz dominirajućeg marksističkog shvatanja da je preobražaj nerazvijenih zemalja na socijalističkim osnovama nemoguće postići bez stvaranje teške industrije. U skladu s tim, u okviru Povjereništva za obnovu sačinjeni su u januaru 1945. godine prvi razvojni planovi za pojedine sektore.

Branko Petranović, pišući detaljnije o prvobitnim planovima obnove i razvoja i poslijeratnoj općoj “gladi za elektrifikacijom”, ističe da su planovi elektrifikacije Jugoslavije u to vrijeme imali u vidu nekoliko principa: morali su nositi karakter općeg, jedinstvenog državnog plana, potencirati iskorištavanje raspoloživih vodenih snaga i zaliha uglja, polaziti od općih potreba zemlje i odrediti i klasificirati ključne kategorije potrošača. Pri tome, ističe Petranović, izvori finansiranja za realizaciju plana trebali su biti “nacionalnog karaktera”, uključujući i potrebne sirovine, pri čemu se značajno računalo i na domaća sredstva prikupljena raspisivanjem javnih zajmova.¹

¹ Branko Petranović, *Politika i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vrijeme obnove*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1969, 314-320.

Istovremeno s koncipiranjem prvih planova obnove pojedinih privrednih segmenata, koncem rata, ubrzano se radilo na osnivanju organa koji su trebali rukovoditi privrednim razvojem. Početkom 1945. godine Predsjedništvo AVNOJ-a osnovalo je Povjereništvo industrije i ovlastilo inž. Ivu Bulića da organizira poseban Odsjek za elektrifikaciju.²

Uskoro je Povjereništvo industrije preraslo u Ministarstvo industrije kao dio “radne i privremene” Vlade DFJ koja je formirana 7. marta 1945. godine. Koncem marta 1945. godine Odsjek je transformiran u Odjeljenje za elektrifikaciju (energiju). Ono je bilo nadležno za sve izvore električne energije, vodilo je brigu o njihovoj obnovi, radu, nadogradnji i bilo zaduženo za izradu kratkoročnih i dugoročnih planova elektrifikacije u Jugoslaviji.³

Na čelu odjeljenja bio je načelnik, inženjer Ivo Bulić koji je smatrao da je proces ubrzane elektrifikacije prioritet. Realizaciju elektrifikacionih planova u Jugoslaviji smatrao je nužnim provesti preko federalnih preduzeća za elektrifikaciju. Bio je to “najbrži i najlakši način da se odmah pristupi stvarnom radu na elektrifikaciji ako se na temelju dobivenih iskustava iz prošlosti iz naših najjače elektrificiranih područja Slovenije i Hrvatske organiziraju električna preduzeća federalnih jedinica (kao Kranjske deželne elektrane i Električno preduzeće Banovine Hrvatske prije rata). Naše vlasti trebaju da što prije organizuju ovakva preduzeća i na njih prenesu zadatak elektrifikacije. U protivnom bit ćemo prepušteni stranom kapitalu ili sitnom domaćem kapitalu. Ako se uspiju organizirati federalna preduzeća sa privrednom sposobnošću kojima se osigura dovoljan kapital, učinjen je prvi korak ka budućoj planskoj elektrifikaciji zemlje”⁴

² O inž. Ivi Buliću, njegovom radu i doprinosu elektrifikacije zemlje vidjeti opširnije: Anja Vlašić, “Elektrifikacija Trpnja uoči Drugog svjetskog rata”, u: *I bi svjetlo!*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice elektrifikacije Splita, Split: Muzej grada Splita, Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2022, 305-318.

³ Saša Ilić, “Savezna elektroprivreda 1945-1951. Institucije i značaj arhivske građe fondova iz oblasti elektroprivrede”, u: *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, br. 1, 2000, 50-51.

⁴ Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje: ABiH), fond Ministarstvo industrije i rudarstva Bosne i Hercegovine (dalje: MIR BiH), kutija 10 1946, Organizacija električnih preduzeća federalnih jedinica, Beograd, 14. 1. 1945.

U skladu s Bulićevim prijedlogom, kao začetak republičkih električnih sistema, uskoro su formirana republička električna preduzeća uredbama republičkih vlada. Federalno električno preduzeće za Makedoniju (FEPM) osnovano je 3. maja 1945, Električno preduzeće Srbije (EPS) 2. juna 1945, Električno preduzeće Hrvatske (ELPOH) 20. jula 1945, Federalno električno preduzeće (FEP) Crne Gore 22. augusta 1945, a Državne elektrane Slovenije i Električno preduzeće Bosne i Hercegovine (ELEKTROBiH) 30. augusta 1945. godine.⁵

Istovremeno, u kontekstu diseminacije nove privredne koncepcije o “podržavljenju sredstava za proizvodnju” i intenzivne eksproprijacije,⁶ započele su pripreme za konferenciju o energetskej privredi i elektroindustriji koju je organiziralo pomenuto Odjeljenje u Beogradu (16–22. 6. 1945). Na ovoj prvoj konferenciji energetskih stručnjaka razmatrano je postojeće stanje kroz referate republičkih delegacija. Razgovarano je o prioritetima u obnovi i izgradnji kao i potrebi utvrđivanja jedinstvene energetske i elektrifikacione politike. Međutim, razvila se izrazito disonantna

⁵ Arhiv Jugoslavije (dalje: AJ), fond Ministarstvo industrije Vlade FNRJ (dalje: MIN FNRJ), kutija 179, Pregled elektrifikacionih radova u 1945. godini

U ovom dokumentu je predstavljen i plan investicija za predviđene elektrifikacione radove tokom 1945. godine, iznosi već odobrenih kredita za republike i određena električna preduzeća, troškovi potrebnog materijala, radne snage i slično.

⁶ Proces eksproprijacije i nacionalizacije u početku pojedinih, a kasnije *svih sredstava za proizvodnju* podrazumijevao je i oduzimanje privatnih električnih centrala, ali i brojnih općinskih centrala i plinara (kao imovine Kraljevine Jugoslavije) i njihovo stavljanje pod državnu upravu. Ovaj proces započeo je odlukom Predsjedništva AVNOJ-a (21. novembar 1944) kojom je konfiskovana imovina njemačkog Rajha, pripadnika njemačke nacionalne manjine, kao i onih osoba koje su označene kao ratni zločinci i saradnici neprijatelja. Nastavljen je odlukom privremene Narodne skupštine koja je ukinula inostrane koncesije nad rudnim bogatstvima i usvojila agrarnu reformu, a potom odredbama Ustava FNRJ iz januara 1946. godine. Proces je intenzivno nastavljen Zakonom o nacionalizaciji kojim su izvršene radikalne izmjene u društveno-ekonomskoj strukturi koji je usvojila Narodna skupština 5. prosinca 1946. godine. B. Petranović, *Politika i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji*, 234-235.

O “radikalnom razvlašćivanju” u toku rata i poraću, posebno u domenu industrije, banкарstva i trgovine koje će dostići svoj zenit u drugom valu nacionalizacije tokom 1948. i 1949. godine vidjeti i: Srećko M. Džaja, *Politička realnost jugoslavenstva (1918-1991) s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi, 2004, 117-119.

diskusija koja je bila odraz značajno različitog stanja u republikama u domenu elektrifikacije i značajno različitih ciljeva i mogućnosti republika. Između ostalog, nije bilo suglasja oko provedbe sveopće elektrifikacije u Jugoslaviji, tj. oko pitanja da li njome treba da rukovodi savezni centar, savezno ministarstvo ili ona treba biti odgovornost republičkih vlada i republičkih preduzeća.⁷

Opći zaključak ove konferencije bio je da je nužno što hitnije obezbjediti sredstva za obnovu stradalih preduzeća i pogona. To je podrazumijevalo rekonstrukciju Hidrocentrale “Dravograd” na Dravi (Slovenija), Hidrocentrale “Manojlovac” (Hrvatska), Hidrocentrale “Tito” (“Gubavica” na Cetini, Hrvatska), Hidroelektrane i vodovoda “Hrid” u Sarajevu, Hidrocentrale “Sv. Petka” i “Sičevo” na rijeci Nišavi i Hidrocentrale “Vučje” (Srbija). Također, usvojena je odluka da se nastavi izgradnja započetih hidrocentrala: na rijeci Željeznici kod Sarajeva,⁸ hidrocentrale Vinodol u Hrvatskom primorju,⁹ hidrocentrale kod Mariborskog otoka na rijeci Dravi (Slovenija) i hidrocentrale na rijeci Zeti (Crna Gora). Donesena je odluka o izgradnji novih hidrocentrala: dvije na rijeci Zapadna Morava (Srbija), hidrocentrale na rijeci Cetini kod Omiša (Hrvatska), hidrocentrale Vlasinsko Blato na rijeci Vrla (Srbija) i hidrocentrale na rijeci

⁷ AJ, fond Komisija državne kontrole (dalje: KDK), kutija 31, Dopis Vlade FNRJ Ministarstvu industrije, Odeljenje za elektrifikaciju Komisije za obnovu zemlje pri Privrednom savetu Beograd, 29. 6. 1945; AJ, fond KDK, kutija 31, Program konferencije za energetske privredu i elektroindustriju; AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Energetika i elektro-industrija 1, Izdanje Odeljenja za energiju Ministarstva industrije DFJ, 1945. i Energetika i elektro-industrija 2, Izdanje Odeljenja za energiju Ministarstva industrije DFJ, 1945. i ABiH, fond MIR BiH, kutija 10 1946, Uputstvo za rešavanje energetske problema, Beograd, 22. 5. 1945.

⁸ O višedecenijskoj izgradnji ove hidrocentrale koja je puštena u pogon u ljeto 1947. godine vidjeti: Dženita Sarač Rujanac, *Izgradnja u vrijeme obnove. Hidrocentrala u Bogatićima na rijeci Željeznici-od “općinskog trgovačkog preduzeća” do “objekta opštedržavnog značaja”*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu-Institut za historiju, 2024.

⁹ O izgradnji hidroelektrane Vinodol u Triblju od 1946. do 1952. godine, visokotlačne derivacijske elektrane koja koristi vodu sliva rijeka Lokvarke, Ličanke i Lepenice vidjeti opširnije: Zrinka Paladino, “Arhitektura energetske postrojenja Lavoslava Horvata”, u: *Rijeka i industrijsko graditeljsko naslijeđe. Baština arhitekture i građevinarstva-zbornik radova sa V. međunarodne konferencije o industrijskoj baštini, Rijeka 25-25. svibnja 2012*, Rijeka: PRO TORPEDO, 2014, 552-553.

Došnici (Makedonija). Također, usvojen je zaključak da se u što skorije vrijeme izrade generalne studije za izgradnju hidrocentrala velikog privrednog značaja, one na srednjoj Drini (za potrebe Srbije i Bosne i Hercegovine), studije o proširenju hidrocentrale na Plivi u Jajcu i izgradnji hidrocentrale na rijeci Rami (Bosna i Hercegovina), hidrocentrale na Zrnovskoj rijeci (Makedonija), hidrocentrale Vardar – Pčinja (Makedonija), hidrocentrale Lika – Gacka (Hrvatska) i hidrocentrale Tara – Morača (Crna Gora).¹⁰

Pod dojmom zaključaka ove konferencije u augustu 1945. godine, po nalogu načelnika Odjeljenja inž. Ive Bulića, inž. Jerko Jerić je dobio zadatak da izradi plan elektrifikacije države (1946–1950).¹¹ Pri tome, plan se trebao zasnivati na iskorištavanju značajnih, postojećih i lako dostupnih sirovina rudarskog i biljnog porijekla, prirodnih izvora energije (hidropotencijala), raspoložive stručne radne snage kao i predviđenih finansijskih sredstava određenih za dugoročne investicije.

U septembru je inž. Jerić izradio kraću studiju pod nazivom *Referat o planu elektrifikacije – referat o petogodišnjem elektrifikacionom planu za vremenski period od početka 1946. do kraja 1950.* Referat je bio podijeljen na uvod, tj. *Kratak referat o elektrifikaciji uopće*, a slijedila su sljedeća poglavlja: *Skica općeg plana elektrifikacije zemlje, Petogodišnji okvirni plan*

¹⁰ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Energetika i elektro-industrija 1, Izdanje Odeljenja za energiju Ministarstva industrije DFJ, 1945.

¹¹ Jerić je u uvodu *Plana elektrifikacije* slikovito objasnio ovaj nalog inž. Bulića i njihovu saradnju. “Još jedno čisto lično objašnjenje želim na koncu da iskažem. Kad se bliži kraj života i večernje rumenilo životnog dana počinje da se gasi, osjećam naročito zadovoljstvo, prije nego što će nastupiti mrak, da mi je pružena mogućnost da raspravim sa starijim prijateljima i drugovima, i sa novim mlađim kolegama o svim pitanjima sa kojima sam se čitavog života bavio. Drugarska mi je dužnost istaknuti, da mi je ovu mogućnost stvorio moj mlađi po godinama, ali već dugogodišnji drug i saradnik ing. Ivo Bulić, načelnik Odjeljenja za energiju pri saveznom Ministarstvu industrije. Ali ne samo što mi je drug Bulić stvorio objektivne preduslove za izradbu ove studije, već mi je također vrlo često pri diskusijama po raznovrsnim pitanjima elektrifikacije upozoravao na mnoge probleme i na razne greške, ograničavajući svojim savjetima pretjeranosti, koje su tu i tamo izbijale i nisu bile u ravnoteži sa pretpostavkama i vjerovatnim ostvarenjima. Ja mu zato drugarski zahvaljujem.” AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije, I dio: izvori energije, Ministarstvo industrije FNRJ, Beograd 1946.

za elektrifikaciju države, Izvori energije: hidraulična postrojenja i kalorična postrojenja, Vodovi visokog napona od 110 kV, Transformatorske stanice od 110 kV, Skupni pregled, Raspodjela investicija na pojedine godine, Finasiranje i organizacija rada, Konzumenti i Ostvarivanje plana. Na koncu je inž. Jerić predstavio i svoj zaključak o nužnoj, planskoj elektrifikaciji Jugoslavije.¹²

Mapa 1. Opći elektrifikacioni plan DFJ iz septembra 1945. godine
(AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179)

¹²U uvodnoj riječi ovog svog Referata inž. Jerić je istakao da mu je zadatak za izradu elektrifikacionog plana povjeren u augustu 1945. godine i da je već početkom septembra pomoćnik ministra industrije *drug* Zlatarić zatražio preliminarne rezultate i “približne cifre do kojih je došao”. Jerić je smatrao da su četiri sedmice rada na ovako zahtjevnom i opsežnom zadatku izrazito kratak period, ali da bi “udovoljio hitnom traženju mjero-davnih faktora koji nužno trebaju podatke o pomenutom planu” dostavio je određenu dokumentaciju. Ona se, istakao je Jerić, značajno zasnivala na programima elektrifikacije pojedinih federalnih jedinica, konkretno Hrvatske i Bosne i Hercegovine koje je izradio još tokom rata, dok se pri projekciji troškova (materijala i radne snage) orijentirao prema prijeratnim cijenama. AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Referat o elektrifikaciji države (Kratak referat o elektrifikaciji uopće), 8. septembar 1945.

U uvodnoj riječi Referata Jerić je istakao potrebu hitne elektrifikacije zemlje u kontekstu rješavanja krupnih privrednih problema pri čemu je istakao sljedeće: “Električna energija kao viša i oplemenjena energetska forma u tolikoj mjeri prožima savremeni život civilizovanih naroda da se ne da ni zamisliti pravilno odvijanje svakidanjeg rada bez njezine pomoći, čak ni mnogi produkti od eminentne važnosti i potrebe ne bi se mogli proizvoditi bez njezinog učešća u proizvodnom procesu. Sa ove strane posmatrana elektrifikacija je nerazdvojno povezana sa preduslovima koje odnosna zemlja po svojim prirodnim sirovinama pruža razvoju i podizanju industrijske radinosti. Industrijalizacija i elektrifikacija dva su pogleda na jedna isti problem. Riješiti jedan od njih znači da je automatski riješen i drugi. Naša država po svojim prirodnim bogatstvima pod zemljom i na njoj može se ubrojati u zemlje, koje mogu da razviju industrijske radnje srednjeg obima, a u nekojima granama da se uzdignu među prvima u Evropi. Paralelno s tim izvori energije, naročito hidraulične prirode stoje u znatnijim količinama na raspoloženju i to baš za one industrijske grane koje nalaze sirovine u zemlji, koje treba ju u proizvodnom procesu najviše elektriciteta, kao što su proizvodnja aluminijuma, električnog bakra i ferolegura.”¹³

Podsjetio je da se u vrijeme “stare Jugoslavije” gradilo bez sistema i plana i da je bilo izgrađeno 738 električnih centrala s instaliranim snagom od 465.000 kW. Pri tome, 505 je bilo kaloričnih, tj. termičkih (s 295.000 kW instalirane snage) i 233 hidrauličkih centrala (1.700 kW instalirane snage). Većina termičkih centrala bile su male centrale s instaliranom snagom ispod 500 kW (njih 85%) dok je svega osam centrala imalo snagu iznad 5000 kW.

Sačinjeni *Plan elektrifikacije* Jerić je smatrao cjelinom pri čemu bi njegova parcijalizacija, upozoravao je, išla na štetu “tempa izgradnje i na uštrb pravovremenog izvršenja predviđenih radova u zadanim rokovima”. Njime se *nova Jugoslavija* trebala fokusirati na iskorištavanje postojećih

¹³ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Referat o elektrifikaciji države (Kratak referat o elektrifikaciji uopće), 8. septembar 1945.

prirodnih bogatstava, hidropotencijala i zaliha uglja. “Polazeći od stano-
višta da se u prvom redu iskorišćuju vodene snage kao oni izvori energije
koji su za ljudske pojmove neiscrpljivi i koji se automatski obnavljaju bez
našeg učešća iz godine u godinu”, precizirao je izgradnju devet hidroele-
ktrana s ukupnom instaliranom snagom od 270.000 kW i proizvodnim
mogućnostima od 1,5 milijardi kWh. Bile su to: “Dravograd”, “Kijevo –
Bogatići”, “Vinodol”, “Rečina Sušak”, “Mariborski otok”, “Vrulje”, “Vlasina”,
“Rama” i “Bisko – Novo Selo”. Pored pomenutih devet hidrocentrala, plan
je predviđao početak izgradnje i desete, Hidroelektrane “Perućac” na Dri-
ni s instaliranom snagom od 140.000 kW. Ukupne investicije za izgradnju
hidrocentrala trebale su iznositi 1.815 milijuna dinara, dok je izgradnja
hidrocentrale na Drini trebala koštati 1.950 milijuna dinara.

Na drugoj strani, inž. Jerić je predložio izgradnju 9 kaloričnih po-
strojenja na ugalj za što je bilo potrebno oko 1.130 milijuna dinara. Iako
je bio stanovišta da se trebaju maksimalno iskoristiti postojeći dostupni
resursi skrenuo je pažnju da je proizvodnja električne energije u kalorič-
nim elektranama i pri 100% iskorištenju skuplja za 25–30% od energije
koju su trebale proizvoditi hidraulička postrojenja.¹⁴

Kao osnovne preduslove realizaciji ovog plana inž. Jerić je naznačio
stabile izvore potrebnih finansijskih sredstava kao i “svrsishodnu i prak-
tičnu organizaciju rada”. To su, pisao je Jerić, trebale biti “dvije potporne
tačke ovog glomaznog i teškog balvana koji je, da se tehnički izrazimo,
dug pet godina”.

Ključni konzument buduće, proizvedene električne energije trebala
je biti industrija, veliki potrošači poput tvornica aluminijuma, topioni-
ca gvožđa, tvornica čelika, tvornica ferolegura, razne hemijske tvornice,
topionice bakra, tvornice cementa i slično. Velikim potrošačima označio
je i ostale grane opće industrijske djelatnosti poput prehrambene, tek-
stilne i keramičke industrije dok su znatne količine električne energije
trebali trošiti i veliki gradovi i ruralne sredine, poljoprivreda, zanatstvo

¹⁴ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Referat o elektrifikaciji države (Kratak referat o elektrifi-
kaciji uopće), 8. septembar 1945.

kao i željeznički saobraćaj.¹⁵

Jerić je stavio akcenat na snažnije iskorištavanje značajnog vodenog potencijala i izgradnju velikih hidrocentrala kao ključnih izvora neophodne električne energije. Slično stanovište imali su i drugi stručnjaci koji su u to vrijeme surađivali s Ministarstvom industrije koje je u to vrijeme fokusiralo na kompletiranje dugoročnog plana elektrifikacije. Jedan od takvih stručnjaka bio je i slovenački inženjer, prof. dr. Vladimir Šlebinger (1906–1984), istaknuti elektroinženjer i hidrolog, djelatnik Savezne planske komisije. On je 1946. godine izradio posebnu studiju *Perspektivi plan elektrifikacije za period od 15 godina*. U njoj se osvrnuo na aktuelno, nezadovoljavajuće stanje u domenu elektrifikacije uprkos velikom hidropotencijalu jugoslavenskih rijeka.¹⁶ Ukazao je na procijenjenu bruto snagu pri prosječnoj ljetnoj vodi i to Dunava (3.336 MW), Drave (1.139 MW), Mure (166 MW), Save (618 MW), slovenskih pritoka Save (305 MW), Une (264 MW), Vrbasa (249 MW), Bosne (377 MW), Krivaje (47 MW), Drine (1282 MW), Lima (301 MW), Morave – Velike, Južne i Zapadne (405 MW), Nišave (43 MW), Ibra (152 MW), Timoka (54 MW), Soče (224 MW), Reke (88 MW), Rečine (15 MW), Like – Gacka (550 MW), Zrmanje (33 MW), Krke i Čikole (127 MW), Cetine sa krškim pritokama (795 MW), Neretve sa Ramom i Trebižatom (580 MW), Trebišnjice (200 MW), Morače (110 MW), Zete (276 MW) i Vardara (245 MW). Imajući u vidu ovako značajan hidropotencijal, predlagao je izgradnju velikih

¹⁵ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Referat o elektrifikaciji države (Kratak referat o elektrifikaciji uopće), 8. septembar 1945.

¹⁶ Na pomenutoj konferenciji energetskih stručnjaka u junu 1945. godine razmatrano je i pitanje hidropotencijala Jugoslavije. Inženjer Miladin Pećinar izložio referat *Vodne snage Jugoslavije i njihova uloga u snabdijevanju zemlje pogonskom energijom. Prethodni radovi za njihovo iskorištavanje*. U njemu je detaljno ukazao na prednosti i nedostatke podizanja tzv. hidrauličkih i termičkih postrojenja za proizvodnju električne energije. Naglasivši značaj izgradnje hidrocentrala, skrenuo je pažnju na nužnost što skorije izrade detaljnog katastra vodenih snaga i vodoprivredne osnove zemlje. Oni su posebno bili nužni za Dunav, Drinu, Srednju Neretvu, Ibar i njegove pritoke, Vardar, Drim, Južnu Moravu, Gornju zapadnu Moravu sa pritokama kao i neke pritoke Dunava u istočnoj Srbiji istakao je Pećinar. AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Energetika i elektro-industrija 2, Odeljenje za energiju ministarstva industrije DFJ

hidrocentrala u narednom petogodišnjem periodu i to u prvom redu: Dravograda na Dravi, Maribora na Dravi, Bogatića, Vinodola, Vlasine, Jajce – Pliva, Medvoda Sava, Svetog Juraja na Savi, Krškog Sava, Pčinje Vardar i Treske II Glava Zete. Ove hidrocentrale trebale su imati ukupnu snagu od 320 MW. Šlebinger je, kao i Jerić, predlagao iskorištavanje dostupnih ugljenih naslaga i izgradnju kaloričnih centrala u Velenju, Rajhenburgu, Kaknju, Kostolcu I i Vreocima I s ukupnom snagom do 233 MW.¹⁷

Također, smatrao je da je električna energija nužna u prvom redu za ubrzani razvoj privrede, posebno teške industrije naznačivši da će njeni najznačajniji potrošači biti topionice gvožđa, čeličane, valjaonice, metalurgija bakra i metalurgija cinka, ugljenokopni, hidroelektrična industrija (proizvodnja specijalnog čelika, ferosilicija, feromangana, fermolibdena i molbdenska metalurgija), metalurgija aluminijska i legura, metalurgija magnezija, karbida, boksitnog cementa, elektroliza hlora i hlornih derivata, cementna industrija, industrija celuloze i hartije, šećera, metalna industrija, industrija goriva, prehrambena industrija, tekstilna industrija, industrija kože i gume, električna vuča (željeznice, tramvaji i trolejbusi). Ipak, važan zadatak planskog razvoja bila je elektrifikacija gradova, varošica i većih naselja kao i elektrifikacija sela koja su također trebala biti značajan konzument električne energije. Na koncu, Šlebinger je naglasio da postojeći prirodni resursi, pravilno iskorišteni, trebaju obezbjediti velike količine električne energije prvenstveno za domaće tržište i potrebe, ali da planovi elektrifikacije trebaju imati u vidu i mogućnost njenog izvoza, prvenstveno u susjednu Bugarsku.¹⁸

¹⁷ Šlebinger je u predstojećem petnaestogodišnjem periodu predlagao izgradnju hidrocentrala Perućac – Drina, Foča – Drina, Višegrad – Drina, Tara – Morača, Zavrelje – Trebišnjica, Rama – Neretva, Jablanica – Neretva, Livanjsko Polje – Buško Blato – Cetina, Sinjsko Polje – More – Cetina, Vrbas – Jajce II, Sveti Juraj – Lika Gacka, Trst – Reka, Bohinjsko jezero – Soča – Tolmin, Sveti Ožbald – Drava, 5 hidrocentrala kod Varaždina, 3 hidrocentrale kod Koprivnice, 2 hidrocentrale kod Broda na Kupi, hidrocentrale Dobra – Ogulin, Zenica – Bosna, Rezala – Kula – Ibar, Crna Rijeka – Vardar, 3 hidrocentrale Đevdelija i Preska – Ohrid kao i kaloričnih centrala Velenje II, Kosovo, Kostolac II, Čuprija, Hrvatsko Zagorje i Livno.

¹⁸ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Perspektivni plan elektrifikacije za period od 15 godina (dr. Šlebinger), 1946. Šlebinger je ostvario i značajnu međunarodnu karijeru i stekao svjetski ugled kao vrstan stručnjak u svom domenu.

Plan elektrifikacije FNRJ inž. Jerka Jerića

U januaru 1946. godine inž. Jerko Jerić je, nakon pomenutog Referata iz septembra 1945, sačinio i decidan *Plan elektrifikacije FNRJ*.¹⁹ Predgovor kao i plan finansiranja napisao je inž. Ivo Bulić koji je istakao da je ovo prvi pokušaj sistematičnog rada na planu elektrifikacije FNRJ koji će tokom predstojećih mjeseci prijedlozima “drugova iz svih privrednih grana” biti “razrađen i dopunjen”. Bulić je posebno naglasio da “elektrifikacija nije sama po sebi svrha, već je ona baza sa koje se ima podići da se postigne drugi cilj, naime industrijalizacija zemlje, a time i viši i savršeniji standard života čitavog našeg kolektiva”. Kao elektrifikatora koji “ima da provodi plansku elektrifikaciju zemlje” označio je “državno vodstvo i državne finansije”, tj. državu koja treba da rukovodi ovim “zamašnjim i obuhvatnim privrednim poduhvatom”.²⁰

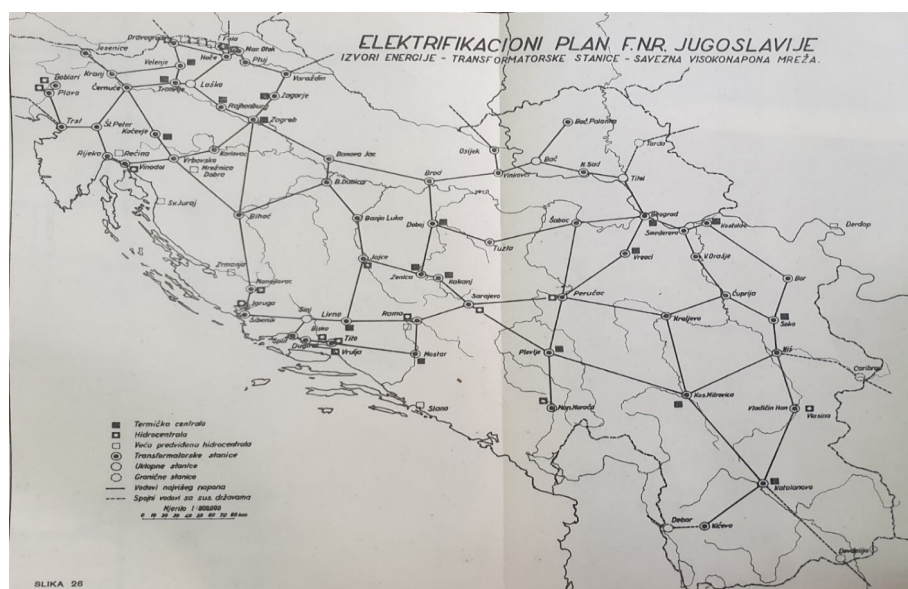
U uvodu *Plana elektrifikacije (I dio: Izvori energije)* inž. Jerić je istakao da je pri njegovoj izradi imao u vidu iskustvo razvijenih industrijskih zemalja koje su akcenat stavile na podizanje velikih hidrocentrala na “podesnim vodenim tokovima”. One su trebale biti ključni izvor prijeko potrebne električne energije dok je planirane termičke centrale percipirao kao njihovu dopunu i to uglavnom u sklopu samih ugljenih postrojenja.

¹⁹ Plan elektrifikacije počinjao je citatom Lenjina: “Svi planovi - i sve planske komisije i planski programi - ništa ne vrijede bez plana elektrifikacije”. Na njegovoj prvoj stranici bilo je istaknuto da je “ova rasprava kao strogo povjerljiva umnožena u stotinu primjeraka” pri čemu je “strogo zabranjeno dalje umnožavanje i rasparčavanje ove rasprave bez posebnog odobrenja Ministarstva industrije FNRJ”. AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije Federativne Narodne Republike Jugoslavije, I dio: izvori energije, tekst ing. Jerko Jerić, predgovor i plan finansiranja napisao ing. Ivo Bulić, Ministarstvo industrije FNRJ, Beograd 1946.

²⁰ Bulić je pomenuo da je ovaj Plan važan korak ka planskoj privredi i planskoj elektrifikaciji pri čemu se značajno ogledao na iskustvo “velikog učitelja u privrednom planiranju, bratskog Sovjetskog Saveza” i Državnog plana o elektrifikaciji Rusije (GOELRO)” iz 1921. godine.

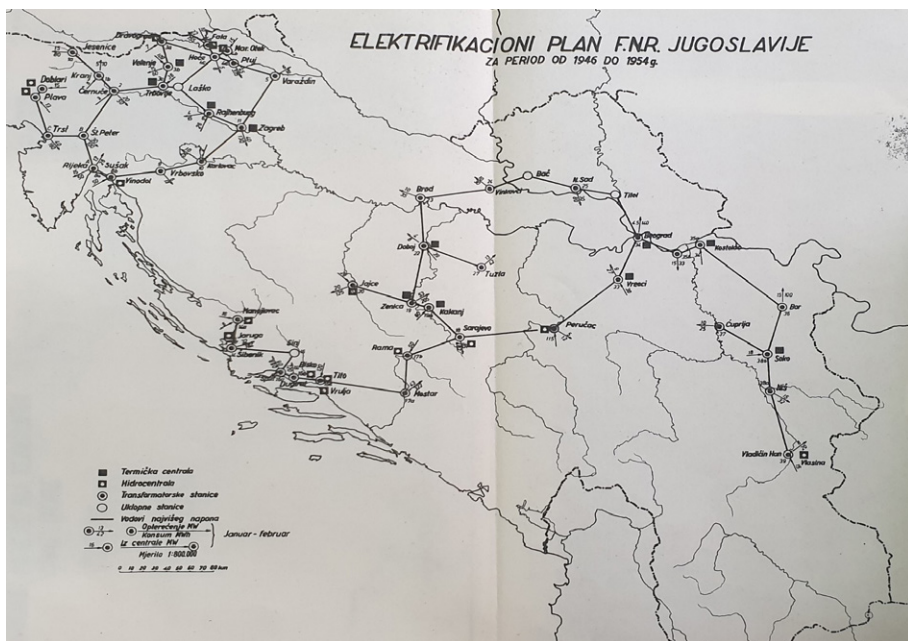
U poslijeratnom uređenju jugoslavenskog društva i kreiranju privrednog i društvenog okruženja, pri čemu je socijalizam percipiran kroz marksističko viđenje dominacije državnog vlasništva i centralnog planiranja, u potpunosti se slijedila utabana, sovjetska staza. Saša Ilić, *Stranci “gastarbajteri”*. *Strana stručna radna snaga u privredi Jugoslavije 1945-1950. godine*, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2020, 87.

U prvom dijelu plana, Jerić detaljno piše o izvorima električne energije, onim hidrauličnim i kaloričnim i njihovim osnovnim karakteristikama, prednostima i manama i načinu izgradnje. Potom se detaljno osvrnuo i na najznačajnije konzumente električne energije i njenu potrošnju dok u trećem dijelu ovog plana “tretira transportne vodove najvišeg napona koji postepeno treba da formiraju saveznu jugoslavensku mrežu sa pripadajućim transformatorskim stanicama”. Jerić je dijelio Bulićevo mišljenje da je država primarni faktor u privrednom životu i da ona treba da rukovodi elektrifikacijom. Pri tome Savezna uprava za električno gospodarstvo trebala je pratiti provedbu *Plana elektrifikacije* i koordinirati radom svih tzv. republikanskih električnih preduzeća.²¹

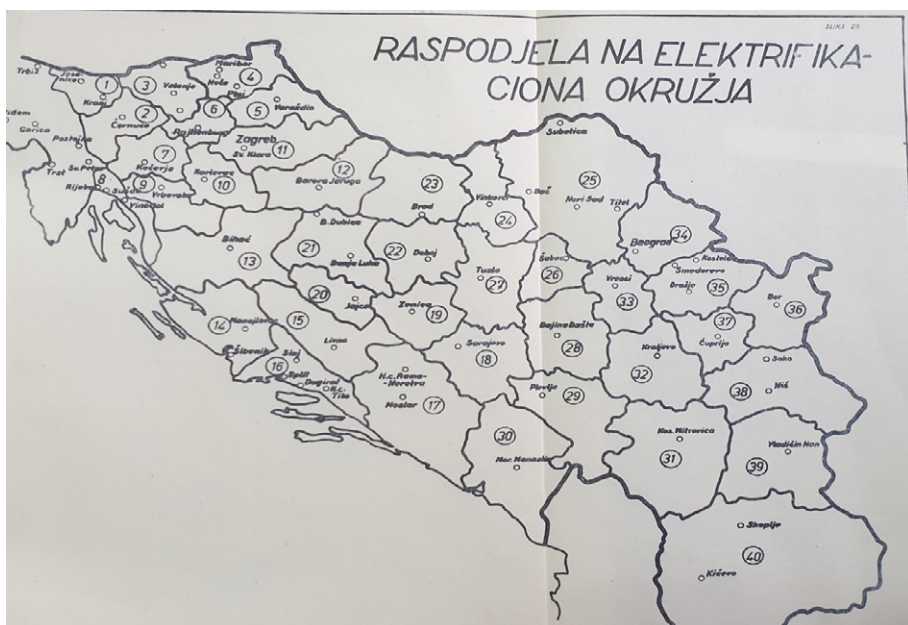

Mapa 2. Elektrifikacioni plan Federativne Narodne Republike Jugoslavije (izvori energije, transformatorske stanice, savezna visokonaponska mreža), 1946. (AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176)

²¹ Vidjeti opširnije: AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije FNRJ (Nacrti), (ing. Jerko Jerić, predgovor i plan finansiranja napisao ing. Ivo Bulić), Ministarstvo industrije FNRJ, Beograd, 1946; AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije FNRJ I dio: Izvori energije, Ministarstvo industrije FNRJ, Beograd, 1946. i AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije FNRJ, II dio: konzum i plan, Ministarstvo industrije FNRJ, Beograd, 1946.

Mapa 3. Elektrifikacioni plan Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1946-1954.
 (AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176)

Mapa 4. Podjela FNRJ na elektrifikaciona okružja 1946.
 (AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176)

Jerić je predlagao realizaciju elektrifikacionog plana FNRJ u tri etape. Prva etapa bila je period tzv. *obnove*, od 1946. do kraja 1948. godine. U prvom redu to je podrazumijevalo obnovu postojećih elektrana i dogradnju tri hidrocentrale: Dravograd i Mariborski otok na rijeci Dravi i hidrocentrale na rijeci Željeznici. Također, planirao je nastavak radova na centrali Vinodol i dovršenje izgradnje termičke centrale u Kostolcu, kao i proširenje termičke centrale u Rajhenburgu s jednim turboagregatom koji je bio naručen i već izrađen u Švajcarskoj tokom rata. Tokom ove etape trebala je započeti i izgradnja vodova najvišeg napona koji su trebali povezati postojeće i nove, u međuvremenu, izgrađene izvore električne energije.

Druga etapa od 1949. do 1951. godine predviđala je “potpuni zamah svih naših snaga oko elektrifikacije zemlje” i podizanje velikih objekata. Tokom ovog perioda trebali su se ubrzano nastaviti projekti u toku i započeti izgradnja novih, velikih objekata poput hidrocentrale Perućac na Drini, dvije hidrocentrale na rijeci Cetini, jedne hidrocentrale na rijeci Plivi i jedne na Neretvi – Rami kao i dogradnja velikih termičkih centrala u Velenju i Kaknju i izgradnja termičke centrale kod Doboja. Treća etapa trebala se realizirati od 1952. do 1954. godine i prema Jerićevom planu podrazumijevala je završne radove na velikim elektroenergetskim postrojenjima.

Jerić je u *Planu elektrifikacije FNRJ* akcenat stavio na izgradnju hidropostrojenja. Naglasio je značaj već postojećih hidrocentrala; “Tito” na Cetini, “Manojlovac” na Krki, “Jaruga” na Krki, “Doblari” i “Plava” na Soči, “Fala” na Dravi i “Jajce” na Plivi kao i brojnih malih hidrocentrala do 500 kW instaliranog učina.²² Njima su se u proizvodnji prije-ko potrebnog energenta uskoro trebale pridružiti centrale u izgradnji:

²² Posebno je spomenuo male centrale u Sloveniji (Tržić: Mošenik-Sava, Zasip: Radovina-Sava, Vintgar: Radovina-Sava, Jesenice: Sava Dolinka-Sava, Brod: Sava-Dunav, Žirovnica: Završnica-Sava), u Hrvatskoj (Roški Slap-Krka, Vrilo-Jadro, Ozalj: Kupa-Sava, Zeleni Vir: Curek-Sava), Bosni i Hercegovini (hidrocentralu u Sarajevu i centralu Delibašino Selo-Vrbas-Sava), u Srbiji (Užice-Djetinje-Zapadna Morava, Vučje: Vučja reka-Južna Morava) i Makedoniji (hidrocentrale Tetovo: Pena-Vardar i Sveti Andrej/Matka: Treska-Vardar).

hidrocentrala Vinodol (Ličanka i Lokvarka u Gorskom kotaru), hidrocentrala u Bogatićima na rijeci Željeznici, hidrocentrale Moriborski otok i Dravograd na rijeci Dravi. Sistem je trebao biti zaokružen izgradnjom novih hidrocentrala: Dravograd, Mariborski otok, Bogatići, Vinodol, Vlasina – Vrla, Vrulja – Cetina, Jajce – Pliva, Bisko – Cetina, Rama – Neretva i Perućac na Drini. Jerić je planirao i izgradnju sedam termoelektrana: Velenje, Rajhenburg, Doboj, Kakanj, Kostolac, Soko i Vreoci. Ulaganja su pratila pomenutu crvenu nit, tako da se u planiranom periodu u termičke centrale trebalo uložiti svega 27,4% ukupno predviđenih investicionih sredstava.²³

Ovaj plan koji je predviđao i izgradnju savezne prijenosne mreže najvišeg napona (S-mreža, od 132 kV) i to kroz četiri bazenska četiri prostora. Prvo je bilo tzv. Zapadno područje (područje zapadno od linije Varaždin – Zagreb – hidrocentrala Vinodol te obuhvatalo područje Istre, Trsta i slovenačkog primorja, Slovenije i zapadnog dijela Hrvatske), a drugo Dalmatinsko-hercegovačko-bosansko područje koje se prostiralo između rijeke Drine na istoku i linije Vinkovci – Slavonski Brod – Jajce – Šibenik na zapadu i obuhvatalo južni i istočni dio Hrvatske te veći dio Bosne i Hercegovine. Treće mrežno područje bio je prostor sjeverne Srbije s Vojvodinom i protezalo se sjeverno od linije povučene od hidrocentrale Perućac na Drini, preko Ćuprije do Bora obuhvatajući područje od Beograda preko Titela do Novog Sada i područje cijele Vojvodine, dok je četvrto područje bio prostor jugoistočne Srbije s jednim vodom u smjeru sjever – jug od sokobanjskog ugljenog bazena s termičkom centralnom Soko Banja preko Niša do hidrocentrale Vlasina – Vrla koja se trebala spojiti s glavnom transformatorskom stanicom u Vladičinom Hanu. Predviđene investicije za izgradnju S-mreže ovim planom s početka 1946. godine iznosile su 367,5 miliona dinara.²⁴

²³ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije FNRJ, (tekst) II dio konzum i plan, Ministarstvo industrije FNRJ Beograd, 1946.

²⁴ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176, Plan elektrifikacije FNRJ, (tekst) II dio konzum i plan, Ministarstvo industrije FNRJ Beograd, 1946. Za razliku od Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine i Srbije, kao sastavni dio studije o konzumentima i konzumu električne

VREMENSKI RASPORED RADOVA I INVESTICIJA ZA PRVI ELEKTRIFIKACIONI PLAN JUGOSLAVIJE OD 1946 DO 1954 GODINE

I HIDROPOSTROJENJA											
Kod	Naziv hidroprojekta	Godine									
		1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954	
1	Elektrocentrale	15	20	20	20	20	20	20	20	20	20
2	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
3	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
4	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
5	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
6	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
7	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
8	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
9	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
10	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
11	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
12	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
13	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
14	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
15	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
16	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
17	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
18	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
19	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
20	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
21	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
22	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
23	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
24	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
25	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
26	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
27	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
28	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
29	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
30	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
31	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
32	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
33	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
34	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
35	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
36	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
37	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
38	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
39	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
40	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
41	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
42	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
43	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
44	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
45	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
46	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
47	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
48	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
49	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
50	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
51	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
52	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
53	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
54	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
55	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
56	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
57	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
58	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
59	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
60	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
61	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
62	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
63	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
64	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
65	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
66	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
67	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
68	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
69	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
70	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
71	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
72	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
73	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
74	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
75	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
76	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
77	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
78	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
79	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
80	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
81	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
82	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
83	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
84	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
85	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
86	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
87	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
88	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
89	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
90	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
91	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
92	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
93	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
94	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
95	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
96	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
97	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
98	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
99	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10
100	Prevozi	10	10	10	10	10	10	10	10	10	10

Tabela 1. Vremenski raspored radova i investicija elektrifikacionog plana Jerka Jerića od 1946. do 1954. godine (AJ, fond MIN FNRJ, kutija 176)

Istovremeno, Savezna planska komisija je u martu 1946. godine dostavila Vladi FNRJ detaljan plan obnove i izgradnje kojim je bilo predviđeno da se, pored sredstva za saobraćaj, industriju i rudarstvo, izdvoje značajna sredstva za elektrifikaciju. Bila su to kreditna sredstva u iznosu od 630.300.000 dinara kao i robni krediti u vrijednosti od 200.000.000 dinara. Njime se prevashodno trebala pomoći obnova postojećih centrala, završiti one u izgradnji i osigurati osnova za početak radova na novim, velikim energetskekim postrojenjima.²⁵

energije bili su posebni prilozii i prijedlozi elektrifikacije Crne Gore i Makedonije što je sojevrnsna potvrda izuzetno nezadovoljavajućeg, aktuelnog stanja elektrifikacije ovih dijelova Jugoslavije.

²⁵ B. Petranović, *Politika i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji*, 321.

Dostupna arhivska građa Ministarstva industrije FNRJ, tj. Glavne direkcije elektroprivrede – planskog odjeljenja iz 1946. godine svjedoči o potpunom opredjeljenju za planski, sistematičan pristup višegodišnjim razvojnim projekcijama. Pored centrala koje navodi Jerić u svom planu, bilo je riječi i o drugim hidroelektranama pri čemu je Ministarstvo raspravljalo i o načinu njihove dogradnje i izgradnje, potrebnim finansijskim i materijalnim sredstvima, radnoj snazi i stručnjacima kao i opremi koja se trebala dopremiti iz inostranstva ili izraditi u domaćoj režiji i slično. Pri tome, nastojalo je dobiti što više podataka s terena s ciljem boljeg praćenja aktuelnog stanja i detaljnije analize rada energetskih objekata i proizvodnje električne energije.²⁶

Istovremeno, na rad Ministarstva industrije značajno je utjecala intenzivna reorganizacija organa rukovođenje i planiranja, konkretno ukidanje Odjeljenja za energiju Ministarstva industrije i organiziranje Glavne uprave elektroprivrede. Tome je prethodila Druga konferencija o elektrifikaciji koje je održana tokom aprila 1946. godine u Beogradu.

²⁶ U tim dokumentima se spominju sljedeći objekti i očekivani rokovi njihove izgradnje: Fala (34.000 kW instalirane snage), Zasip (5.000 kW), Dravograd (20.000 kW, godina dovršetka 1949), Moste (11.200 kW, godina dovršetka 1949), Lobnica (85.000 kW, godina dovršetka 1951), Mariborski otok (54.000 kW, godina dovršetka 1948/49), Mavčiče (13.800 kW, godina dovršetka 1950), Medvode (13.800 kW, godina dovršetka 1950), Dobljar (30.000 kW), Plava (12.000 kW), Vinodol (79.000 kW, godina dovršetka 1950/51), Jaruga (stara) (5.00 kW), Tito (65.000 kW), Manojlovac (22.000 kW, godina dovršetka 1949/50), Jaruga (nova) (22.000 kW, godina dovršetka 1951), Zavrelje 85.000 kW, godina dovršetka 1949) Jajce (staro) (7.800 kW), Jajce I (27.000 kW, godina dovršetka 1951/51), Jajce II (15.000 kW, godina dovršetka 1951), Jablanica (161.000 kW, godina dovršetka 1950/51), Prenj (20.000 kW, godina dovršetka 1951), Rama (20.000 kW, godina dovršetka 1951), Bogatići (8.000 kW, godina dovršetka 1947), Glava Zete (4.000 kW, godina dovršetka 1949), Vlasina I (20.000 kW, godina dovršetka 1949), Vlasina II (10.000 kW, godina dovršetka 1950), Vlasina III (12.8000 kW, godina dovršetka 1951), Vlasina IV (12.200 kW, godina dovršetka 1951), Međuvršje (6.100 kW, godina dovršetka 1949), Ovčar Banja (6.100 kW, godina dovršetka 1949), Perućac (170.000 kW, godina dovršetka 1951), Matka (4.000 kW), Raslovci (7.000 kW, godina dovršetka 1950), Carevo Selo (14.000 kW, godina dovršetka 1951), Vrben (12.000 kW, godina dovršetka 1951), Zduf (40.000 kW, godina dovršetka 1950), Raven (20.000 kW, godina dovršetka 1951), Došnice (4.000 kW, godina dovršetka 1949) i Sapunčica (2.400 kW, godina dovršetka 1949). AJ, fond MIN FNRJ, kutija 179, Plan elektrifikacije FNRJ - karakteristike hidrocentrala (Odeljenje za kapitalnu izgradnju, Glavna direkcija elektroprivrede), 1946.

Na ovoj konferenciji, također, je vođena izuzetno disonantna diskusija, pored ostalog, i zbog “nepravilne centralizacije” u domenu elektrifikacije. Razgovarano je i o *Planu elektrifikacije* inž. Jerka Jerića pri čemu je ovaj plan oštro kritiziran. Kritiziran je način Jerićevog rada, ocijenjen je kao “plana rađen od jednog lica”, kao “individualni rada”, pri čemu je izostalo uključivanje šireg kruga stručnih saradnika. Plan se, smatrali su pojedini učesnici, pokušao “pogurati preko ličnih veza”, bez uvida kao i stručne ili šire rasprave, pri čemu su imali dojam da se Plan bezuslovno nameće s namjerom da se direktivom usvoji.²⁷

Međutim, nije samo *Plan elektrifikacije* bio predmet kritike nego i cjelokupna aktivnost Ministarstva industrije na čelu s ministrom Andrijom Hebrangom. Ipak, delegati Hrvatske i Bosne i Hercegovine podržavali su rad Ministarstva smatrajući da je ključ uspjeha upravo u centraliziranom upravljanju elektroprivredom. Ipak, Jerićev *Plan elektrifikacije*, kako je bilo istaknuto na konferenciji, “bez sigurnih i dovoljnih podataka o privrednom razvoju” je odbijen. Pored ove konstatacije, bilo je istaknuto da se sudionici konferencije uglavnom slažu s osnovnim principima Jerićevog plana, ali ne i sa načinom njegovog donošenja. Posebno kritični prema planu bili su predstavnici NR Makedonije.²⁸

²⁷ Takve pritužbe mogu se povezati s općepreputnom konspirativnošću, tajnovitošću i nepovjerenjem tokom prvih poslijeratnih godina koji su utjecali na rad najviših političkih i partijskih organa. Na kruto shvaćenu konspirativnost skreće pažnju i Saša Ilić u kontekstu brojnih otežavajućih okolnosti u radu Odjeljenja za energiju Ministarstva industrije FNRJ pri čemu je ona bila “produkt političke i ideološke matrice u kojoj se razvijala socijalistička Jugoslavija, naročito prvih posleratnih godina”. “U najvišim privrednim organizacijama, naročito u Planskoj komisiji”, ističe Ilić, “nesistematično tajenje podataka dovelo je do kočenja rada na privredi. Zapanjujući slučaj bio je sa planom elektrifikacije. Još prilikom izrade tog plana postavljeni su uslovi Odjeljenju za energiju u kojima se insistiralo na strogoj konspirativnosti (...) Vrhunac tajnosti bio je kada su nadležni odbili da plan elektrifikacije daju na razmatranje nekim elektroprivrednim rukovodiocima i stručnjacima čiji je zadatak, između ostalog, bio da taj plan sprovedu u djelo». Opširnije: S. Ilić, “Savezna elektroprivreda 1945-1951.”, 52-53. i S. Ilić, *Stranci “gastarbajteri”*, 91.

²⁸ O tome kao i kasnijim diskusijama o potrebi, opravdanosti i rezultatima centralizacije i u domenu elektrifikacije, kritikama da je “diktatorska Glavna uprava u Zagrebu” ključni krivac za “čorsokak u kojem se našla elektrifikacija” vidjeti: AJ, fond KDK, kutija 31, Zaključci Konferencije po pitanju elektroprivrede, 24. 4. 1946; AJ, fond KDK, Izjava odjeljenja za energiju Ministarstva industrije FNRJ, Beograd 11. 5. 1946; AJ, fond KDK, kutija 31,

Uprkos očiglednoj kritici “samovolje uskog kruga rukovodioca” i intenzivne centralizacije u domenu elektrifikacije, ministar Andrija Hebrang donio je odluku o organiziranju Glavne uprave elektroprivrede 23. maja 1946. godine. Ovaj savezni organ pri Ministarstvu industrije trebao je biti ključno rukovodeće i nadzorno tijelo u domenu elektrifikacije u cijeloj Jugoslaviji pri čemu je od novembra 1946. godine nosilo naziv Glavna uprava za elektroprivredu. Imao je operativno administrativno rukovodstvo (AOR) nad republičkim električnim preduzećima koja su se bavila izgradnjom postrojenja za proizvodnju, prijenos, distribuciju električne energije, nad preduzećima za proizvodnju, nabavku i distribuciju elektromaterijala, nad specijalnim preduzećima osnovanim za specijalne zadatke iz oblasti elektroprivrede FNRJ, svim ostalim elektroprivrednim preduzećima općedržavnog značaja i svim električnim postrojenjima drugih privrednih preduzeća u granicama potrebnim za koordinaciju rada s općedržavnom elektroprivrednom službom. Jednostavnije rečeno, imala je zadatak da se brine o elektrifikaciji zemlje, izgradnji i proizvodnji proizvodnih, prijenosnih i upotrebnih postrojenja. Početkom naredne godine, u kontekstu učestalih reorganizacija Glavna uprava prerasta u Generalnu direkciju savezne elektroprivrede (od 22. januara 1947) koja će djelovati pri Ministarstvu industrije sve do uspostave Ministarstva elektroprivrede koje je formirano odlukom savezne vlade 19. jula 1947. godine.²⁹

Kratak izvještaj o organizaciji elektroprivrede, Vladimir Šlebinger, Savezna planska komisija, 6. 6. 1946; AJ, fond KDK, kutija 31, Znaci neprijateljskog rada u elektroprivredi, Beograd 17. 7. 1948; AJ, KDK, kutija 31, Izvještaj o razvitku i reorganizacionom stanju elektroprivrede FNRJ, Ministarstvo elektroprivrede FNRJ i predlozi inspektorata za organizaciono sređenje elektroprivrede FNRJ, Savezna kontrolna komisija, Inspektorat u elektroprivredi, Beograd, novembar 1948. i AJ, fond KDK, kutija 31, Izvještaj o organizacionom stanju elektroprivrede, 1948.

²⁹ O glavnim upravama i generalnim direkcijama kao “isturenim organima ministra” i “organizacionim formama rukovođenja privrednom” kao i organiziranjem dvanaest direkcija Ministarstva industrije FNRJ kao AOR-a industrijskih preduzeća općedržavnog značaja pod neposrednim rukovodstvom ministra i njegovih pomoćnika tokom 1946. godine vidjeti: B. Petranović, *Politika i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vrijeme obnove*, 252-254. i S. Ilić, “Savezna elektroprivreda 1945-1951.”

Tokom ovog perioda Plansko odjeljenje Ministarstva industrije FNRJ intenzivno je radilo na izradi novog, cjelovitog plana elektrifikacije.³⁰ Koncem godine kompletiralo je *Plan elektrifikacije FNRJ* koji će postati dio *Generalnog plana industrijalizacije* Ministarstva industrije sačinjenog naredne, 1947. godine pri čemu je vidljiv utjecaj Jerićeve projekcije i njegovog plana. Akcenat i ovog petogodišnjeg plana bio je na iskorištavanju “bogatih vodnih snaga i to u najvećoj mogućoj mjeri”. Na drugoj strani, kalorične centrale trebale su, također, graditi, ali bazirane na “iskorištavanju otpadnih ugljeva i ugljeva slabe kalorične moći”. U planu je bilo naznačeno da planirana elektrifikacija ima za cilj osigurati, u prvom redu, energetska bazu za razvoj industrije i saobraćaja, a potom i komunalnog života i modernog domaćinstva. Jugoslavija je ovim planom elektrifikacije bila podijeljena, kao u Jerićevom planu, na četiri zasebna energetska područja-bazena koji su se daljim razvojem trebali postepeno povezati u jedinstvenu mrežu dalekovodima napona od 110 kV. Do kraja petogodišnjeg plana, rekonstrukcijom i izgradnjom novih kapaciteta, proizvodnja električne energije trebala se povećati za 4,5 puta u odnosu na predratnu proizvodnju. Od toga, hidrocentrale su trebala proizvoditi 74% ukupne električne energije, a kalorične 26%. Na karti objekata koja se očekivala do kraja 1951. godine bilo je ucrtano 39 hidrocentrala u pogonu (od čega novoizgrađene: “Dravograd”, “Moste”, “Lobnica”, “Mariborski otok”, “Mačvice”, “Medvode”, “Vinodol”, “Manojlovac”, “Jaruga”, “Zavrelje”, “Jajce I”, “Jajce II”, “Jablanica”, “Prenj”, “Rama”, “Bogatići”, “Glava Zete”, “Vlasina I”, “Vlasina II”, “Vlasina III”, “Vlasina IV”, “Međuvršje”, “Ovčar Banja”, “Razlovci”, “Carevo selo”, “Vrben”, “Zduf”, “Raven”, “Došnica” i “Sapunčica”) kao i 45 termoelektrana (novoizgrađene: “Trbovlje”, “Velenje”, “Maribor”, “Raša”, “Zagreb”, “Zagorje I”, “Borovo”, “Brod”, “Varaždin”, “Zagreb II”, “Omiš”, “Sarajevo”, “Kakanj”, “Lukavac”, “Mostar”, “Beograd I”, “Čuprija –

³⁰ Opširnije vidjeti: Cristian Heitmann, “The Electrification of Yugoslavia 1919-1952, Ideas, Plans, Realities”, *Taming the Yugoslav space. Continuities and Discontinuities in Coping with Infrastructural Challenges of the 20th Century* (ur. Danijel Kežić, Vladimir Petrović, Edvin Pezo), Beograd / Regensburg: Institut za savremenu istoriju / Leibniz Institute for East and Southeast Europe Studies, 2023, 67-88.

mala”, “Čuprija – velika”, “Kostolac – mala”, “Kostorac – velika”, “Vreoci”, “Beograd II”, “Kosovo” i “Skoplje”).³¹

Mapa 5. Generalni plan industrijalizacije FNRJ, Elektrifikacija I, 1947. (AJ, fond MIN FNRJ, kutija 161)

Slijedeći ovaj plan, Vlada FNRJ je 31. augusta 1947. godine formirala četiri transmitsijska bazenska preduzeća čije se ingerencije nisu pokapale s granicama republika i to: Elektrozapad (obuhvatao je teritorij Slovenije i Hrvatske bez Dalmacije), Elektrocentar (teritorij Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Dalmacije s centralama: HE “Bogatići”, HE “Zavrelje”, HE “Jablanica”, HE “Jajce I”, HE “Glava Zete”, HE Rama”, TE “Mostar”, TE “Kakanj”, TE “Lukavac”, HE “Manojlovac”, HE “Tito”, HE “Jaruga”, TE “Sarajevo” i TE “Zenica”), Elektroistok (teritorij uže Srbije i Vojvodine) i Elektrojug (Makedonija, Kosovo i Metohija).³²

³¹ AJ, fond MIN FNRJ, kutija 161, Generalni plan industrijalizacije FNRJ, Elektrifikacija I, 1947.

³² AJ, fond KDK, kutija 31, Izvještaj o razvitku i organizacionom stanju elektroprivrede FNRJ, Ministarstva elektroprivrede FNRJ i predlozi inspektorata za organizovano sredenje

Pomenuti plan postat će sastavni dio *Plana o razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947.-1951* koji je izradila Savezna planska komisija. Njegovim usvajanjem 24. aprila 1947. godine i zvanično je završen period obnove i započela je faza sveopće, planirane izgradnje koja je dirigirana iz jednog političko-partijskog središta. Plan je u osnovi smatran je planom “industrijalizacije i elektrifikacije”. Forsiranom elektrifikacijom trebao se ubrzati privredni razvoj koji je imao za cilj potpunu transformaciju Jugoslavije, izrazito privredno zastale, agrarne zemlje u naprednu industrijsku zemlju.³³ S njim su bili usklađeni i uskoro usvojeni prvi petogodišnji republički planovi. Oni su, također, predviđali velika ulaganja u elektrifikaciju, izgradnju novih izvora električne energije i složene distributivne mreže čime se, između ostalog, trebao poboljšati životni standard stanovnika u svim dijelovima Jugoslavije.³⁴

elektroprivrede FNRJ (Savezna kontrolna komisija, Inspektorat za elektroprivredu), Beograd novembra 1948. i AJ, fond KDK, kutija 31, Rješenje Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ (Na osnovu člana 7. stav 3. Osnovnog zakona o državnim privrednim preduzećima), Vlada FNRJ, 19. 7. 1946.

³³ *Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne Narodne Republike Jugoslavije 1947.-1951. i Zakoni o petogodišnjim planovima razvitka narodne privrede Narodnih Republika Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore*, Beograd: Savezna planska komisija, 1947.

³⁴ Na primjer, prvim petogodišnjim planom NR Bosne i Hercegovine usvojenim koncem lipnja 1947. godine bilo je predviđeno da se 1400 miliona dinara uloži u izgradnju *republikanskih* električnih centrala, tj. dovršenje radova na 3 hidroelektrane i izgradnju 5 novih. Plan je predviđao da se proizvodnja električne energije u Bosni i Hercegovini do 1951. godine upeterostručiti pri čemu je trebala iznositi 800 miliona kWh. ABiH, fond Planska komisija NR BiH, kutija 260 planovi 1055-1062, Petogodišnji plan razvitka narodne privrede NR BiH. Proizvodnja i raspodjela električne energije i ABiH, fond MIR BiH, kutija 34 opšti spisi, planovi 1947, Predlog Petogodišnjeg plana razvitka Narodne privrede NR BiH u godinama 1947-1951 (Planska komisija Narodne Republike BiH) Opširnije o prvom petogodišnjem planu i njegovoj realizaciji u NR BiH vidjeti: Vera Katz, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953.*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2011. i Senaid Hadžić, *Veliki zaokret. Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*, Tuzla: Centar za istraživanja moderne i savremene historije, 2021.

Zaključak

Ubrzana industrijalizacija i elektrifikacija kao ključna strategija oporavka Demokratske Federativne Jugoslavije, tj. Federativne Narodne Republike Jugoslavije i njenog društva i osnova za dalje jačanje i razvoj bile su predmet razgovora, diskusija i planiranja još tokom posljednjih ratnih godina i postepenog formiranja prvih državnih i društvenih organa ranog socijalizma. Ključnu ulogu u skiciranju postojećeg stanja i određivanju prioriteta državne intervencije imalo je Ministarstvo industrije, njegov Odsjek za elektrifikaciju. Ovaj Odsjek je kasnije reorganiziran u Odjeljenje za elektrifikaciju (energiju), tj. od maja 1946. godine djelovat će kao Glavna uprava elektroprivrede, a potom i kao Glavna uprava za elektroprivredu. Ovo savezno tijelo će u januaru 1947. godine biti preimenovano u Glavnu direkciju savezne elektroprivrede i kao takvo će djelovati pri saveznom Ministarstvu industrije sve do uspostave posebnog Ministarstva elektroprivrede koje je formirano odlukom savezne vlade 19. julu 1947. godine.

Na prvobitne planove dugoročne elektrifikacije koji su se prevashodno odnosili na obnovu i izgradnju objekata za proizvodnju električne energije i prijenosne, distributivne mreže, veliki značaj imale su dvije konferencije energetske stručnjaka, prva koja je održana u junu 1945. godine i druga koja je održana u maju 1946. godine. Na konferencijama se analiziralo postojeće stanje i razgovaralo o polazištima i prioritetima planova elektrifikacije pri čemu je, u diskusiji, došlo do izražaja osjetna disproporcija u energetskej razvijenosti republika i značajno različiti prirodni preduslovi daljeg razvoja.

Imajući u vidu postojeće prirodne predispozicije, posebno značajan hidropotencijal kao i dostupne zalihe uglja pri čemu je država bila ključni elektrifikator, tj. ona koja provodi i finansira plansku elektrifikaciju, prvi *Plan elektrifikacije FNRJ* izradio je inž. Jerko Jerić po nalogu Ministarstva industrije početkom 1946. godine. Ovaj plan koji je imao karakter, općeg sveobuhvatnog plana do 1954. godine posebno je obrazložio

izvore energije, pojedinačne hidro i termo objekte stavljajući akcenat na podizanje deset velikih hidro i sedam termoelektrana. Jerić je pri tome posebnu pažnju posvetio i izgradnji i razvoju savezne distributivne mreže i potcrtao da će teška industrija biti ključni konzument proizvedene električne energije.

Međutim, ovaj plan rađen u postratnim uslovima, teške obnove zemlje nakon velike, višestruke ratne devastacije i intenzivne centralizacije koju je provodilo partijsko-političko rukovodstvo, kritiziran je i odbačen kao rezultat rada jednog lica, oktroirani dokument koji se nastojao nametnuti bez konsultacija drugih stručnjaka i javne diskusije. Njegovo odbacivanje svakako treba promatrati u kontekstu još žive diskusije o tome da li je centralizacija u domenu elektrifikacije nužna i opravdana i kako organizirati funkcionalan sistem povezanih saveznih i republičkih organa kao rukovodioca i pojedinih elektrifikacionih i distributivnih preduzeća kao provoditelja elektrifikacije.

Iako odbijen, *Plan elektrifikacije FNRJ* Jerka Jerića bio je osnova uskoro izrađenim planovima elektrifikacije koji će postati dio *Plana razvitka narodne privrede FNRJ 1947.-1951.* Ovaj prvi petogodišnji plan koji je Savezna skupština usvojila sredinom 1947. godine, u kontekstu sveobuhvatnog privrednog razvoja, akcenat je bio stavio upravo na industrijalizaciju i elektrifikaciju, a takvu orijentaciju imali su i uskoro usvojeni republički planovi *narodne privrede*.

U narednom periodu, elektroenergetski sistem i elektroenergetska služba doživjet će učestale promjene i intenzivnu reorganizaciju. Nakon perioda stroge centralizacije i dominacije saveznog Ministarstva elektroprivrede (1947–1950), početkom 1950-ih godina elektrifikacija kao složeni privredni poduhvat u potpunosti je prešla u nadležnost republičkih vlada. One će biti te koje će u narednom periodu pripremati, usvajati, dopunjavati i provoditi dugoročne i kratkoročne razvojne planove iz ovog domena.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori

- Arhiv Jugoslavije, Beograd
 - fond: Ministarstvo industrije FNRJ (MIN FNRJ)
 - fond: Komisija državne kontrole (Savezna kontrolna komisija) (KDK)
- Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo
 - fond: Ministarstvo industrije i rudarstva NR Bosne i Hercegovine (MIR BiH)
 - fond: Planska komisija NR Bosne i Hercegovine

OBJAVLJENI IZVORI

- *Zakon o petogodišnjem planu razvitka narodne privrede Federativne narodne Republike Jugoslavije 1947.-1951. i Zakoni o petogodišnjim planovima razvitka narodne privrede Narodnih Republika Srbije, Hrvatske, Slovenije, Bosne i Hercegovine, Makedonije i Crne Gore*, Beograd: Savezna planska komisija, 1947.

LITERATURA

Knjige:

- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb: Golden Marketing, 1999.
- Džaja, Srećko M., *Politička realnost jugoslavenstva (1918-1991) s posebnim osvrtom na Bosnu i Hercegovinu*, Sarajevo-Zagreb: Svjetlo riječi, 2004.
- Hadžić, Senaid, *Veliki zaokret. Bosna i Hercegovina u vremenu tranzicije (od 1880-ih do 1950-ih)*, Tuzla: Centar za istraživanja moderne i savremene historije, 2021.
- Katz, Vera, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945.-1953.*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2011.

- Ilić, Saša, *Stranci “gastarbajteri”*. *Strana stručna radna snaga u privredi Jugoslavije 1945-1950. godine*, Beograd: Arhiv Jugoslavije, 2020.
- Petranović, Branko, *Politika i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vrijeme obnove*, Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1969.
- Sarač Rujanac, Dženita, *Izgradnja u vrijeme obnove. Hidrocentrala u Bogatićima na rijeci Željeznici – od “općinskog trgovačkog preduzeća” do “objekta opštedržavnog značaja”*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2024.

Članci:

- Heitmann, Cristian, “The Electrification of Yugoslavia 1919-1952, Ideas, Plans, Realities”, in: *Taming the Yugoslav space. Continuities and Discontinuities in Coping with Infrastructural Challenges of the 20th Century*, (ur. Danijel Kežić, Vladimir Petrović, Edvin Pezo), Beograd / Regensburg: Institut za savremenu istoriju / Leibniz Institute for East and Southeast Europe Studies, 2023, 67-88.
- Ilić, Saša, “Savezna elektroprivreda 1945-1951. Institucije i značaj arhivske građe fondova iz oblasti elektroprivrede”, u: *Arhiv, časopis Arhiva Jugoslavije*, br. 1, 2000, 50-71.
- Paladino, Zrinka, “Arhitektura energetske postrojenja Lavoslava Horvata”, u: *Rijeka i industrijsko graditeljsko naslijeđe. Baština arhitekture i građevinarstva-zbornik radova sa V. međunarodne konferencije o industrijskoj baštini, Rijeka 25-25. svibnja 2012*, Rijeka: PRO TORPEDO, 2014, 545-560.
- Vlašić, Anja, “Elektrifikacija Trpnja uoči Drugog svjetskog rata”, u: *I bi svjetlo!*, *Zbornik radova sa znanstvenog skupa povodom 100. obljetnice elektrifikacije Splita*, Split: Muzej grada Splita, Društvo prijatelja kulturne baštine Split, 2022, 305-318.

Conclusion

Electrification as Prerequisite for *Progress of People and Country*. The First Electrification Plans of Democratic Federal Yugoslavia / Federal People's Republic of Yugoslavia

Accelerated industrialization and electrification as a key strategy for the recovery of the Democratic Federative Yugoslavia, i.e. the Federal People's Republic of Yugoslavia (Serbian: FNRJ) and its society and the basis for further strengthening and development were the subject of discussions and planning even during the last war years and the gradual formation of the first state and social organs of the early socialism. The Ministry of Industry, its Department for Electrification, played a key role in sketching the current situation and determining the priorities of state intervention. This Department was later reorganized into the Department for Electrification (Energy), i.e. from May 1946 it would act as the Main Directorate of the Electricity Industry, and then as the Main Directorate for the Electricity Industry. In January 1947, this federal body will be renamed the Main Directorate of the Federal Electric Industry and as such will operate under the Federal Ministry of Industry until the establishment of a special Ministry of Electric Industry, which was formed by the decision of the federal government on July 19, 1947.

Two conferences of energy experts, the first held in June 1945 and the second held in May 1946, were of great importance to the original plans for long-term electrification, which primarily related to the renovation and construction of facilities for the production of electricity and transmission and distribution networks. At the conferences, the current situation was analysed and the starting points and priorities of the electrification plans were discussed, where, in the discussion, a noticeable disproportion in the energy development of the republics and significantly different natural prerequisites for further development came to the fore.

Bearing in mind the existing natural predispositions, especially the significant hydro potential as well as the available coal reserves, where the state was the key electrifier, i.e. the implementing and financing the planned electrification, the first FNRJ Electrification Plan was drawn up by Eng. Jerko Jerić by order of the Ministry of Industry in early 1946. This plan, which had the character of a general comprehensive plan until 1954, specifically explained energy sources, individual hydro and thermal facilities, emphasizing the construction of ten large hydro power and seven thermal power plants. Jerić also paid special attention to the construction and development of the federal distribution network and underlined that heavy industry will be the key consumer of the produced electricity.

However, this plan, made in post-war conditions of reconstruction of the country after the great war devastations and intense centralization carried out by the party-political leadership, was criticized and rejected as the result of the work of one person, an autocratic document that was tried to be imposed without consulting other experts and the public discussions. Its rejection should certainly be seen in the context of the still alive discussion about whether centralization in the field of electrification is necessary and justified and how to organize a functional system of connected federal and republican bodies as managers and individual electrification and distribution companies as implementers of electrification.

Although rejected, Jerko Jerić's FNRJ Electrification Plan was the basis for the soon-to-be-created electrification plans that would become part of the National Economy Development Plan of the Federative People's Republic of Yugoslavia from 1947 to 1951. This first five-year plan, which was adopted by the Federal Assembly in mid-1947, in the context of comprehensive economic development, emphasized industrialization and electrification, with the soon-to-be-adopted republican plans going into the same direction.

In the forthcoming period, the power system and the power service would experience frequent changes and intensive reorganization. After a period of strict centralization and dominance of the federal Ministry of Electric Power Industry (1947-1950), in the early 1950s electrification as a complex economic enterprise was completely transferred to the jurisdiction of the republics' governments. They would be the ones to prepare, adopt, supplement and implement long-term and short-term development plans in this domain.

